

Jézus helyett a Sátán nyomában: az inkvizícióhoz vezető út

A keresztények érthető módon nem szeretik, ha valaki szóba hozza az inkvizíció jelenségét, és szívesen lépnek túl rajta hallgatással. De az eretnekekre alkalmazott egyházi bánásmód olyan súlyos téma, hogy nem szabad semmilyen enyhítési kísérletet érvényesíteni. És mivel nem olyan jelenségről van szó, amely csupán egyetlen felekezeten fordult elő, az egész kereszténység felelősségéről kell beszélni. Tekintettel arra az iszonyatos vétségre, amely az eretnekek kezelésében megnyilvánult, csak azt az elmondhatatlan szomorúságot érezhetjük, amely szinte lehetetlenné teszi, hogy az ember valaha is ismét vidám legyen. A keresztényeknek térdre kellene borulniuk, és állandóan imájukba kellene foglalniuk az összes meggyilkoltakat és gyilkosokat. *Nem lesz addig áldás* a kereszténységen, amíg a legmélyebb meggyőződéssel végre nyíltan meg nem vallja az inkvizíció bűnét, és őszintén, fenntartás nélkül el nem határolódik a vallás területén elkövetett minden erőszakos cselekedettől.

Hogyan vált az eretnekekkel szembeni viselkedés ilyen iszonyattá a kereszténységben? Erre a kérdésre mindenekelőtt azt kell felelni, hogy a keresztények az évszázadok során különbözőképpen viszonyultak az eretnekekhez.

Az első időszaknak *az őskereszténység* számít. Az őskeresztény lelkesedés hullámai nem tették lehetővé, hogy megjelenjen körükben az eretnekprobléma. Az Örökkévaló közelsége ekkor még túl erős volt. A római birodalom túl erősen szorongatta őket. Amikor Jézus az esendő testvéréről beszél, azt mondja, hogy barátságosan helyre kell őt igazítani. Péternek azt a híres választ adja, hogy hetvenszer hétszer bocsásson meg testvérének. Pál is – akitől az eretnekség szükségyszerűségének felismerése származik (1Kor 11,19) – azt mondja: „Testvérek, ha valakit tetten érnek is valamilyen bűnben, ti, akik lelki emberek vagytok, igazítsátok helyre az illetet szelíd lélekkel! És vigyázz magadra, nehogy kísértésbe essél” (Gal 6,1)! Ugyanezt írja a 2. Tesszaloniki-levélben (3,15): „De ne tekintsetek ellenségnek, hanem mint testvért intsetek!” Ezek a szavak azt a keresztény beállítottságot képviselik, amely éppen a megtévedt embert veszi körül különleges szeretettel, ahogyan az jól látható a tékozló fiúról szóló példabeszédben (Lk 15,11-32). – Ez az irgalmas magatartás csak akkor változott meg, mégpedig a gnosztikus mozgalommal szembeni védekező harcban, amikor az őskeresztény tűz lassanként kezdett kihunyni. Az Újszövetség peremén, ahol a Szentírás megszűnik szent írásnak lenni, elhangzik a jelszó, hogy az eretneket kerülni kell (Tit 3,10), és még köszönni sem szabad neki (2Jn 10). Ezek a követelmények az őskereszténységből az ókori egyházba történő átmenet idején, az ún. pázsatori levelekben bukannak föl, amelyeknek a hitelességét a modern szentírástudomány kétségbe vonja.

A második szakaszban eleinte még hatással van annak az őskeresztény szeretetérületnek a fénye,

amelynek a másként gondolkodókkal szemben is érvényesülnie kell. *Az egyházatyák* síkraszálltak a mellett, hogy el kell viselni azokat, akik keresztény kérdésekben másként gondolkodnak. *Tertullianus* szenvedélyesen védelmezte azt a felfogást, hogy egyetlen embert sem szabad valamilyen vallási szerepre kényszeríteni, mivel ez ellentmondásban állna a hit lényegével. *Cyprianus* szerint „egyetlen keresztény sem merészélheti saját kezébe venni a szórólápatot, hogy megtisztítsa a csúrt a pelyvától” (vö. Mt 13,29-30). *Órigenész* véleménye is ez: „Lehetetlen, hogy a keresztények megöljék ellenségeiket, és tűzhalálra vagy megkövezésre ítéljék a törvény áthágóit”. Ezek a megnyilvánulások nem a gyengeségből fakadó tolerancia megnyilvánulásai. A nemes *Arany-szájú János* jóvátehetetlen bűnnek nevezte az eretnekek elleni véres harcot, és egyenesen látnoki módon figyelmeztetett: „Ezért az eretnekek megölése sem megengedett, mivel különben engesztelhetetlen háborút hoznánk a világra.” Ennek az alapállásnak megfelelően a kiközösítés volt a legvégső eszköz, amelyet a keresztény közösségek az eretnekek ellen alkalmaztak. Határozottan eltérve az Ószövetségtől, *Cyprianus* kijelentette: „Amikor még érvényben volt a testi körülmetélés, akkor az ilyen bűnösöket karddal ölték meg; most azonban, mivel Isten hűséges szolgálói körében lelki körülmetélés kezdődött, a gógösöket és dacosokat lelki karddal fosztjuk meg életüktől, amennyiben kitaláljuk őket az egyházból.” Az egyházi közösségből történő kizárás volt az egyetlen büntetés, amelyet a régi egyház az eretnekek ellen alkalmazott.

Ezt a türelmi vonalat *már korán keresztülhúzta* az a gyűlölködő hozzáállás, amely kézenfekvő az emberi természet számára. Végzetesnek bizonyult, hogy hitbeli kérdésekben kikapcsolták a szeretet nemes parancsát. Úgy vélték, hogy a hitbeli nézetek különbözősége esetén már nem tartoznak egymásnak szeretettel. Ez volt az első lépés a lejtőn, és szükségszerűen éppen az eretnekek iránti viselkedésben járt pusztító hatással. E téves váltóállítás következtében már az ókori egyházban sem csináltak lelkiismereti kérdést abból, hogy kíméletlenül gyalázzák azokat, akik hiteli kérdésekben másként gondolkodtak. Habozás nélkül a legkomiszabb kifejezésekkel illették őket, anélkül hogy eszükbe jutott volna e magatartás összeegyeztethetlensége az Úr szavával: „Aki bolondnak nevezi testvérét, méltó a pokol tüzére” (Mt 5,22). E szidalmazások által létrejött a keresztényekben az a gyűlölködő lelkület, amely nem maradt hatás nélkül. A gyűlölet magja, amelyet szétszórtak az eretnekek ellen, felnőtt az egyház történelmében, és félelmetes aratást hozott.

Az a belső megosztottság, amellyel ide-oda ingadoztak a megtérés és a gyalázkodás között, megboszulta magát a veszély órájában. Amikor a kereszténység számára is eljött az a pillanat, amelyben oda lépett hozzá a Kísértő – nem az oroszlánként körüljáró

ró Ördög alakjában, hanem *a császári fenség* ruhájába burkolva, és az állami hatalom által elismertséghez segítette az addig üldözött egyházat –, az egyház nem állta meg a helyét a nagy pillanatban. Abban az évben, amikor az egyház elfogadta az állam által felkínált kiváltságokat, vereséget szenvedett a finom szövésű kísértésben.

Ez a vereség mutatkozik meg abban is, hogy azonnal megváltozott az eretnekekhez való hozzáállás. Az egyházi vezetők belsőleg nem nőttek föl a gyors felemelkedéshez, és nem rendelkeztek azokkal a lelki minőségekkel, amelyek segítségével meg tudtak volna birkózni ezzel az átállással. Hiszen csak kevés olyan ember van, akinek a lelke nem szenved kárt a hatalomgyakorlástól. A kormányzás olyan nagy kísértést jelent az ember számára, hogy csak egy áldott keresztény nem romlik meg általa. *A konstantini fordulat* olyan betörést eredményezett a keresztények lelki fölépítésébe, hogy az egyház soha többé nem gyógyult ki egészen ebből. Az uralkodó egyház hamarosan megfélemedezett az addig képviselt türelmeségről, és áttért a másként gondolkodók üldözésére. Szóvivőinek megnyilatkozásai most egészen más-képp csengtek. *Jeromos* csodálkozását fejezte ki, hogy a püspök nem járt el testileg az ereklyetisztelet ellen állást foglaló *Vigilantius* ellen, hogy azzal megmentse az eretnek lelkét! „Az eretnekekkel szembeni könyörtelen szigor az igazi irgalmasság”, vélte a Vulgata megalkotója. A donatistákkal folytatott eredménytelen vitája után az eretnekek ellen alkalmazandó erőszak mellett foglalt állást *Agoston* is, akinek felfogása szerint az eretnekeken az Ördög lovogol.

Hogy a hatalomgyakorlás milyen gyorsan tette tönkre a keresztények gondolkodását, abban mutatkozik meg, hogy nem csupán az egyházatyák tettek hitvallás az erőszak alkalmazása mellett. *Maguk az eretnekek is* ugyanazon alapelv szerint jártak el ott, ahol ők voltak többségben. Ők sem haboztak, hogy „az erősebb ököl” elve mellett foglaljanak állást, mihelyt ez előnyükre szolgált. A nagyegyház híveinek az ariánusok általi üldözése időnkint igen kegyetlen volt, és semmiben sem maradt el attól, amit az ortodoxok műveltek. Ebből a szempontból az egyházban és az eretnekekben több hasonlóság van, mint azt mindkét oldalon be akarnák vallani. Miután elpártolt a kereszténységtől, *Julianus* császár nem hiába nyilatkozott úgy, hogy egyetlen vadállat sem viselkedik olyan iszonyatosan az emberrel szemben, mint a keresztények más keresztényekkel szemben.

Az a végzetes út, amelyre a keresztények ráléptek, miután az eretnekekkel való bánásmódot illetően megadták magukat a konstantini kísértésnek, belső szükségszerűséggel katasztrófális eredményhez vezetett. A kereszténység még az ókori egyház idejében belezuhant abba a szörnyű mélységbe, amelynek a megpillantásakor önkéntelenül is visszaretten az ember. A szenvedélyes üldözés egyre inkább eluralkodó beállítottsága következtében már a 4. század végén *bekövetkezett egy eretnek kivégzése*. Az embernek eláll a lélegzete, ha utánajár ennek az eseménynek. Amit senki nem tartott volna lehetségesnek, megtörtént *Kr. u. 385-ben*, Trier városában, keresztények – néhány hívével együtt – karddal kivégeztek egy *Priscillianus* nevű spanyol keresztényt, aki gnosztikus

nézeteket képviselt, tagadta a Szentháromságot és a feltámadást, elvetette a házasságot és húsevést, és apokrif iratokat használt fel. Jóllehet már ezelőtt is halállal fenyegették az eretnekeket mint az Ördög fiait, mégis földrengésszerű remegés futott végig a keresztények sorain, amikor az elméletből gyakorlat lett, s a bűnös gondolati játék váratlanul keserűen komollyá vált. A megbotránkozás hatalmas kiáltása tört ki a kereszténységből, amelynek a lelkiismerete még nem tompult el, és ezért normálisan reagált. Milánó püspöke, *Ambrus* undorral fakadt ki az áldatlan miatt, *Tours-i Márton* pedig megszakította a közösséget azokkal a püspökökkel, akik a kivégzésre ösztönöztek. Ennek a bűncselekménynek a helytelenítése általános volt, és ez végül a felelősök leköszönéséhez vezetett.

A vérbíráskodás eleinte olyan elrettentően hatott a kereszténységre, hogy *Priscillianus* esete egyedí maradt, és az ókori egyházban nem talált utánpótlásra. Az eretnekek kezelésének meredek pályája majd csak *a középkor harmadik szakaszában* érte el mélypontját, s ezt a kort a keresztény lelkiismeret példátlan eltévelyedésének kell nevezni. Az eretnekek megsemmisítésének harca ebben az időszakban olyan formákat öltött, amelyek minden leírásból gúnyt űznek. Lehetetlen hűvös józansággal bemutatni őket, mert olyan képek keletkeznek, amelyek naphosszat üldözik az embert, éjszaka pedig nem hagyják aludni. Lidércnyomásként nehezedik az ember lelkére, hogy ezeket a dolgokat a keresztény vallás nevében követték el, annak a férfinak a nevében, akit keresztire feszítettek a Golgotán. Az ókori egyházban történt egyetlen eretnekkivégzés szabályos intézménnyé vált, és az egyöntetű tiltakozás helyett az egyház kifejezett áldásával zajlott. Az eretnekek e gátlástalan üldözését *néhány történelmi tényező* készítette elő.

A virágzó középkor kezdetén rendkívüli mértékben megnőtt az eretnekek száma. A szórványos fellépés helyébe *formális eretnekroham* lépett, amely mindenütt jelentkezett. A Nyugatnak voltak olyan vidékei, ahol az eretnekek száma már nagyobb volt, mint az egyházas hívóké. Az eretnekek özönlését az áldatlan egyházi állapotok okozták. A császárnak és a pápának a világalomért folytatott végtelen harca visszataszítóan hatott a vallásos lelkekre. Egyre több ember fordult el az egyháztól, amelynek elsődleges érdeklődése a mezítelten hatalmi harca irányult. *Az egyház keresztényietlen viselkedése* közvetlenül eredményezte az eretnekek számának növekedését, és az egész földön felütötte fejét az eretnekség, az eretnekek elhatalmasodása miatt pedig létében érezte fenyegetve magát az egyház, és „arra kényszerült”, hogy hatékonyabban védekezzen az eretnekek roham ellen, mint korábban; ennek során pedig azt kellett tapasztalnia, hogy pusztá szavakkal nem lehet legyőzni az eretnekeket. A domonkosok is láthatták, hogy rábeszélő művészetük erősen korlátozott, és olyan szavakkal, amelyek mögül hiányzott a megfelelő életvitel, különben sem tudták megnyerni az eretnekeket. Az egyház önvédelme más utakat kívánt, s az eretnekek elleni erőszakos harc arra szolgált, hogy minden körülmények között megtartsa hatalmi pozícióját, kerül, amibe kerül. Az erőszak alkalmazása volt az az eszköz, amellyel el akarták tenni az útból az ellenfeleket, és végérvényesen meg akartak szaba-

dulni minden ellenzéktől a kereszténységen belül. Az egyház ideológiailag azzal szépítette meg a viselkedését, hogy az új eretnekségeket az ókori gyakorlattól eltérően már nem valamely emberi alapítóra vezették vissza, hanem sátáni hatásokkal hozták összefüggésbe őket, az Ördögnek pedig nem tartoztak kímélettel, és a legkönnyörtelenebb intézkedések is jogosnak számítottak.

Am a középkorban is léteztek olyan keresztények, akik határozottan érezték az eretnekek elleni erőszakos fellépés **összeegyeztethetlenségét az evangéliummal**. *Wazo von Lüttich* püspök – Mt 13,24-30-a hivatkozva – azt írta egyik kollégájának, hogy az Úr nem akarja a bűnös halálát, és a Démontól való megszabadítás érdekében nem szabad karddal megölni azokat, akiket az Úr életben hagy. Amikor az eretnekek megsemmisítésére irányuló hadjárat teljes lendülettel zajlott, a teológia egyik doktora megkérdezte *Assisi Ferencet*, hogyan kell érteni Ezekiel ezen szavait: „Ha nem figyelmezteted a bűnöst bűnösségére, akkor tőled fogom számonkérni a lelkét” (Ez 3,18), a szeráfi szent ezt a ragyogó választ adta. „Isten szolgájának úgy kell lángolnia szent életével, hogy jócselekedeteinek példájával és az életmódjának megfelelő beszédével megérintse minden istentelen ember lelkiismeretét.” Ezek a keresztény hangok azonban nem tudtak érvényre jutni, és olyan hatyúdalnak tűnnek, amely hamarosan teljesen elhalt. A teológusok kibeszélték az egyházi vezetők fejéből az erőszakos eljárással szembeni megfontolásokat, mégpedig azáltal, hogy e célból kiforgatták a Bibliát. Az egyháztörténelem legmegfoghatatlanabb eseményei közé tartozik, hogy mi mindenre használták föl a Szentírást, és hogyan éltek vissza egy-egy bibliai mondással a legkülönfélébb magatartások igazolására.

Mindezek a tényezők – a hit szétesésétől támogatva – végül **az inkvizíció létrehozásához vezettek**, nem egyetlen pápai döntés, hanem különböző pápai intézkedések eredményeként, lépésről lépésre, főként II. Frigyes császár eretnekellenes törvényeire építve. A kezdetet azok a pápai parancsok jelentették, amelyek előírták a püspököknek, hogy egyházmegyéjükben energikusan lépjenek föl az eretnokség ellen. De amikor ezek az intelmek és a püspöki intézkedések eredménytelennek bizonyultak, akkor ezt a feladatot ráruházták a domonkos rendre, és talán örökre megmagyarázhatatlan marad, hogy ez a prédikáló rend, amelyben oly erősen ápolták a szemlélődésre irányuló misztikát, hogyan adhatta át magát oly gátlástalanul az inkvizíciós tevékenységnek.

Az inkvizíció minden városban előre be szokta jelezni érkezését, hogy a nép összejöhhessen a megadott időben. Aki nem jelent meg, elve gyanússá tette magát. Az adott időponttól kezdve tilos volt elhagyni a helységet; egyfajta **rendkívüli állapotot hirdettek ki** arra a vidékre vonatkozóan. Az inkvizítorok 15-30 napos kegyelmi haladékot hirdettek ki; aki nem élt ezzel, de eretnokség gyanújában állt, az az inkvizíció bírósága elé került. A cél az eretnokség megsemmisítése volt, az eretnokség pedig a hazaárulással és a felségsértéssel egyenrangúnak számított, és a legsúlyosabb büntetést kívánta meg.

A **per** az eretnek letartóztatásával kezdődött, ami egyúttal magában foglalta vagyonának zárolását és személyének a külvilágtól való teljes elzárását. A

vádolt eleve bűnösnek számított; rögtön börtönbe vetették, ahol egész idő alatt láncra verve tartották, és eltiltották a szentségek vételétől. Hogy elítélhesse az eretneket, az inkvizítorok bizonyítékokra volt szüksége. A vádlottnak lehetősége volt beismerő vallomást tenni, de ha nem élt az önkéntes vallomás lehetőségével, akkor formális párbaj bontakozott ki a bíró és a vádlott között. Az elnök először tanúkat idézett be, akiknek a kijelentéseit bizonyító erejűnek tekintették, bármilyen ártalmatlan fecsegésről volt is szó. Hasonlóképpen használtak föl névtelen leveleket, és közvetlenül is felszólították a lakosságot feljelentések tételére. A tanúvallomások hatálytalanítására a vádlottnak egyetlen lehetősége volt: ha bizonyítani tudta, hogy közte és a tanú között halálos ellenségesség áll fenn. A tanúvallomás alól senki sem volt felmentve, a legközelebbi hozzátartozók, házastársak, szülők vagy gyermekek sem. Aki nem volt rá hajlandó, az bűntársá vált az eretnokségben. Kiskorúak és cselédek tanúvallomását is jóváhagyták, ha azok kedvezőek voltak a bíróság számára, ellenkező esetben ejtették őket. A vádlott védését nem engedték meg, ezért hiányzik az inkvizíciós perekből az ügyvéd alakja; csak szükségtelenül megnehezítette volna az inkvizítor tevékenységét, és egyúttal az eretnokség támogatásának gyanújába keverte volna magát az ügyvédet. Ilyen gyanúnak azonban senki sem akarta kitenni magát. A vádlott teljesen magára maradt, még akkor is, ha teljesen műveletlen volt, és fogalma sem volt a jogi eljárásokról. Támogató híján tehetetlenül ki volt szolgáltatva az egész procedúrának.

Ha a tanúvallomások nem vezettek a kívánt eredményhez, akkor **kínzást alkalmaztak**. Az egyház sokáig ellenállt a kínzás bevezetésének, és még a 12. században is kánonjogi tételnek számított, hogy kínzással nem szabad beismerő vallomást kicsikarni. Csak a 13. században honosodott meg a kínzás Itáliában, és inkvizíciós eszközként IV. Ince pápa idejében alkalmazták először; ő rögtön kánonjogilag szabályozta is a használatát. A kínzás megtakarította a hosszú fogva tartás fáradságát és költségeit, és hatékony eszköze volt annak, hogy a legrövidebb úton jussanak hozzá a kívánt vallomásokhoz. Az eretneket a kínzókamrába hurcolták, és látványosan szeme elé állították a félelmetes kínzóeszközöket. Ha aztán a borzalmas szerszámok látványára sem tette meg a kívánt vallomást, akkor megkezdődött a procedura, lassan és fokozatosan. A három-négy órás kínzások nem voltak szokatlanok. A tortúra idején többször is meghintették szentelt vízzel a kánpadot... Hogy a hóhérségeket ne zavarja a megkínzottak iszonyatos ordítása, az áldozat száját betömtek egy kendővel. Így folyt a kínzás órákon át, mígnem az eretnek teste egyetlen összetört, szétzúzott, megnyúzott és vérző masszává lett. Időről időre újból megkérdezték a megkínzottat, akar-e végre vallomást tenni. A legtöbb eretnek végül, legyőzve az elmondhatatlan fájdalomtól, félig megőrülve a kínoktól, megadott bármilyen kívánt felvilágosítást, amit az inkvizítorok hallani akartak – kizárólag azért, hogy megszabaduljon végre a kínzástól.

A megszületett vallomás után kihirdették az ítéletet, az eretnokség súlyossága szerint. Döntő volt, hogy fennáll-e a visszaesés esete, vagy sem. Az egyik leggyakoribb **büntetés** a **megkorbácsolás** volt. A

bűnbánónak félmeztelenre vetkőzve, bottal a kezében minden vasárnap, az istentisztelet idején meg kellett jelennie a pap előtt, aki aztán a gyülekezet jelenlétében rámerítette az ütésekkel. Olyan is előfordult, hogy *zarándoklatot* rendeltek el, amelyet a bűnbánó eretneknek gyalog kellett teljesítenie, olykor egészen a Szentföldig menve. Az eretneknek lakóházát megjelölték, sőt le is rombolták, ha az eretnekség különösen félelmetes formája jött létre abban. *Pénzbüntetés* is kiszabtak. A legtöbb esetben elkobozták az eretnek teljes vagyonát, még akkor is, ha voltak örökösnek számító, árthatlan gyerekei. A gyerekeket megfosztották örökségüktől, és ráadásul három nemzedékre terjedően becstelenné nyilvánították őket, ami lehetetlenné tette, hogy hivatali álláshoz jussanak. Mindezek a büntetések csak a bűnbánó eretnekre vonatkoztak, akik méltónak bizonyultak erre a kegyre.

A megrögzött és visszaeső eretnek számára csak egyetlen büntetés létezett: a *halál*, mégpedig *az élő test elégetésével*. E büntetés eredetét már nem lehet pontosan kimutatni, valószínűleg a kereszténység előtti időkből származik. Elsőként, II. Péter császár emelte törvénné Aragóniában, teológusok tanácsára. II. Frigyes császár követte a példáját, és a 13. század közepétől a velencei dózséknak hivatali esküjükben ünnepélyesen meg kellett fogadniuk, hogy elégettetik az eretnekeket. Ez a büntetés fokozatosan érvényre jutott az egész kereszténységben, mivel a pápai rendelkezések 1231-től mindenütt megkivánták a tűzhalt. Ez a már elhunytak esetében sem ismert határt: kiásták, és a tűznek adták át az eretnek csontjait. Az eretnekégetést a János-evangélium szavaival igazolták: „Ha valaki nem marad bennem, kivetik, mint a lemetesztett szőlővesszőt, elszárad, összegyűjtik, tűzbe vetik és elégetik” (Jn 15,6). Ezek az „eretnevesszők” oly gyakran égtek, hogy számukat már nem lehet pontosan megnevezni. Noha az ítélet végrehajtását az egyház a világi hatóságokra bízta, a felelősség alól nem lehet felmenteni, a kivégzett eretnek vére örökre az egyházhoz tapad.

Az eretnek elégetését az egyház mindig *nagy eseményként* szervezte meg. Az autodafé két részből állt: a templom közvetlen közelében tartott prédikációból, illetve a kivégzésből, ahonnan a papok visszahúzódtak. A kivégzőhelyhez vezető úton gyakran még izzó fogókkal csipkedték az eretneket, vagy a kivégzés előtt levágták a jobb karját. Csak ritkán fojtották meg előzetesen a bűnöst. Többnyire egy oszlophoz kötötték, amely elég magasan kiemelkedett a tüzelőanyag fölé, lehetővé téve ily módon a nagy számban összegyűlt hívek számára, hogy mindvégig pontosan követhessék a szörnyű tragédia minden részletét. Magát az elítéltet hallgatásra kötelezték, nehogy felkelte a népben a részvét érzelmeit, és így nem kívánatos megmozdulásokat váltson ki. A kivégzés időpontjával szokás szerint ünnepnapot választottak, hogy nagyobb legyen a tömeg, és ezzel az elrettentő hatás is. Lovasok futottak zerteszét, hogy meghívják a lakosságot. Miután meggyújtották a rőzse- és farakást, csak a széliránytól függött, hogy a légáram az áldozat arcába fújta-e a füstöt, és ezért hamar megfulladt-e, vagy elfújta tőle, és akkor végig kellett mennie a lassú elégés minden szakaszán... Gyesekek képesek voltak hangtalanul kivárni az utolsó

szívdobbanást, mások viszont állati ordításban törtek ki. A körülálló hívók többnyire a „Téged, Isten, dicsérünk” kezdetű énekbe fogtak. Az elégetés után összegyűjtötték a hamut, és a szélrózsa minden irányába szórták, hogy az eretnekből a legcsekélyebb erekye se maradjon.

Keresztény szemmel nézve semmilyen más felirattal nem lehet ellátni az inkvizíció működését, mint ezzel: *„totális napfogyatkozás”*: az igazság legerősebb elsötétedése, amely valaha is bekövetkezett a kereszténységben belül. Mintha sötétség borult volna az egész földre. Ez volt a legátfogóbb kísérlet arra, hogy a Nyugatot erőszakkal megtartsák az egyház gyámkodásában, olyan kísérlet, amely nem sikerülhetett. Valójában nem volt más, mint a kereszténység nagy bűnbeesése! Végzetes hatását csak akkor vesszük észre, ha behatóan elgondolkozunk erről az egyházi bíraskodásról.

Miért hozta létre a középkori kereszténység az inkvizíciót? Furcsa, hogy milyen ritkán tették föl ezt a kérdést. Talán az a körülmény volt a döntő, hogy a kereszténység az eredeti szeretetközösségből pusztán eszmei közösséggé vált, és minden eszme, amelyet önkontroll nélkül érvényesítenek, könnyen válik démonikussá? Vagy amint *Lev Szesztov* feltételezte, a skolasztikus „Szummák” [teológiai összegzések] híres „maguktól értetődőségei” nem nyújtották azt, amit reméltek tőlük? Támogatásukhoz még máglyákra is szükség volt? Aminek azonban a hóhér oltalmára van szüksége, az nem lehet isteni igazság! Az inkvizíció nem volt más, mint Jézus másodszori keresztre feszítése ezúttal a kereszténység által. Szinte hihetetlen, hogy ezek a borzalmas vadhajtások ugyanabban az egyházban jelentek meg, amelyben otthon voltak azok a csodálatos szentek, akikkel nem lehet eleget foglalkozni. Az inkvizíció egyáltalán nem csupán katolikus egyházat kompromittálta, amint a felekezeti viták szívesen állítják; az eretnekégetések a protestantizmust is meggyalázták.

Az állítólag Isten nagyobb dicsőségére végrehajtott eretnekkivégzések – amelyeknek a száma sokkal nagyobb, mint általában feltételezik – a keresztény szellemtörténet *kitörölhetetlen szégyenfoltjai*; megtiltják, hogy az egyház történelmét hitvédő módon az igazság történetének adjuk ki, és a tényleges egyházat a tovább élő Krisztusként dicsóítsuk. Sőt! Tekintettel erre a bűnbeesésre, több mint kérdéses, hogy az egyház továbbra is igényt támaszthat-e arra, hogy Isten képviselőjének számíton a földön.

Beláthatatlanok azok a károk, amelyeket vallási szempontból okozott az inkvizíció. Ha az ember fölteszi a kérdést, mikor és mi vezette oda a nyugati embert, hogy többé ne higgyen, az inkvizíció félelmetes intézménye emelkedik ki a múltból. Annak, ahogyan az eretnekkel bántak, *a vallásosság megrendülése* lett a következménye, és a kínzó kétség befészkelte magát a gondolkodó emberek szívébe: A kereszténység valóban Isten által kinyilatkoztatott igazság lenne? Az inkvizíció számtalan embert megzavart a kereszténységet illetően, és formálisan kiűzte őket az egyházból. A keresztény emberbe vetett bízalom – akinek Isten szeretetét kellene tükröznie – helyrehozhatatlanul összeomlott. A keresztények hite ingataggyá vált, elsápadt, eltűnésének további követ-

kezménye pedig az európai *nihilizmus* megjelenése lett. És az inkvizíció az egyik legerősebb oka a nyugati *ateizmus* megjelenésének és elterjedésének is. Ha helytálló az az ősegyházi mondás, hogy a mártírok vére magvetés az egyház számára, akkor az eretnek mártírok megteremtésével az inkvizíciónak nagy része van az eretnek vetőmagok elszórásában.

Az inkvizíció betegségként hatott. A keménység és a kegyetlenség érzülete terjedt el általa, és ezt semmilyen kenetes prédikációval nem lehet jóvátenni. Mivel az embertársak kínjában lelt élvezet volt az egyik titkos mozgatórugója, a *szadizmus* lett az inkvizíció egyik következménye. A szadizmus azonban *fertőző betegség*, amely végül a lakosságra is áterjedt. Noha a keresztény nép először több felkeléssel is védekezett az inkvizíció bevezetése ellen, de azokat irgalmatlanul leverték, mielőtt veszélyes formát öltethetnek volna. Nem egy inkvizítort vertek agyon, hogy ne folytathassa vérszomjas tevékenységét. De a kór végül mégis megfertőzte a népet, és az élvezettel lelte tetszését ebben az intézményben. Az autodafék kapóra jöttek az alacsony ösztönöknek, és kielégítették a szenzációk iránti kíváncsiságot, úgyhogy sokan fizettek drága „ablakpénzt” azért, hogy onnan jobban láthassák a látványosságot. A kereszténység e megbetegedésének legrosszabb következménye az lett, hogy általa a legújabb korig hatóan megromlott a keresztények gondolkodása. Még a jelenben is adódtak olyan férfiak, mint például *Theodor Häcker*, akik az írói meghökkentés szenvedélyétől hajtva „a szeretet tüzes aktusát” akarták meglátni az eretnekégetésekben.

Az inkvizíció teljes súlya azonban csak akkor válik érezhetővé, ha tudomásul vesszük a benne rejlő metafizikai problémát. Az inkvizíció ugyanis „csúcsra járhatja” a *teodícea* problémáját [„Isten igazolása a rosszal szemben”]. Ezt a szempontot legjobban *Bjelinszkij* szavaival lehet megfogalmazni: „Ha képes lennék is arra, hogy elérjem a fejlődés legmagasabb fokát, ott is arra kérném önöket, hogy adjanak számot nekem a történelem minden áldozatáról, az életfeltételek, a véletlen, a babona, az inkvizíció összes áldo-

zatairól. Különben a fejlődés legmagasabb fokáról fejfel előre levetném magam. Nem akarom alaptalanul birtokolni a boldogságot, amíg nem nyugtattak meg minden vérbe borult testvéremet illetően. Azt mondják, a diszharmónia az egyik feltétele a harmóniának; ez talán igen előnyös és mulattató a zenerajongók számára, de semmiképp sem azok számára, akik arra kényszerülnek, hogy sorsukkal a diszharmónia eszméjét testesítsék meg.”

Bjelinszkij szavainak nem lehet elég figyelmet szentelni, mert azt a kérdést tartalmazzák, amely a modern embert kínozza az inkvizíció jelensége kapcsán: *Hogyan lehet összeegyeztetni* a máglyákat Isten szeretetével? Miért engedte meg Isten az egyháznak ezt a tévútját? Miért volt szükség erre az értelmetlen szörnyűségre? Az örökkévalóság harmóniája ellensúlyozhat-e akár egyetlen eretnekégetést is? Valaha is ki lehet engesztelni ezeket az áldozatokat, és ezek a megkínzott és elhamvasztott emberek a feltámadás után képesek lesznek-e megbocsátani kínzóiknak? A világvége képes lesz-e meg nem történtté tenni ezt a vér- és könnytengert? Ennek a véres rendszernek, amely nem egyedi kisiklás volt, hanem szervezett szörnyűség, nem kellett-e olyan sziklatömbbé tennie a teodícea problémáját, amely formálisan szétmorzsolja az embert? Hogyan kellene hangzania a válasznak arra, hogy mi okból és mi célból történt mindez?

Ezek a kérdések égetően nehezdednek a keresztények lelkiismeretére, és senki sem képes kielégítő választ adni rájuk. Aki csak egy szemernyit is megtapasztalt e kérdések súlyából, az önkéntelenül is elnémul. Az inkvizícióról szóló minden fejtegetésben meg kell érezni e kérdések megválaszolhatatlanságának kínját.

Forrás: Walter Nigg, *Das Buch der Ketzer*, Zürich 1986, 250-273.

Kivonatos ismertetés.

Olvasói hozzászólás:

Ez a cikk fontos dologról szól, de mégsem egészen a lényegről. Nem az a megugrandó lécs, hogy a keresztény egyházak bocsánatot kérnek-e az inkvizícióért vagy más népek erőszakos, gyarmatosító megtérítéséért és hasonlókéért. A megugrandó lécs egyáltalán annak felismerése (!) – sőt, egyáltalán a felismerésre való nyitottság és hajlandóság, és aztán az alapvető és kitágított bocsánatkérés –, hogy a kereszténység ösgénjében hordozza a gögöt és az ebből fakadó erőszakosságot másokkal szemben.

Az inkvizíció témája valójában az egyik történelmi indikátor, amelyből vitathatatlaná válik a kereszténység mélyén (is) ott lapuló „kód”. – Mi ez a kód?

Ha egy vallás kizárólagosnak hiszi magát, „csak az én Istenem az igaz Isten!” – akkor csak idő és (kollektív lélektani) helyzet kérdése, hogy tüzzel-vassal térítsen. Ugyanakkor ha nem hiszi magát

kizárólagosnak, akkor csak egy világnézetecske a sok közül. Csiki-csuki?

Jézusnak elég volt, hogy elragadtatott kapcsolatban érezte magát a Teremtővel és a teremtett világgal. Pálnak ez nem volt elég, neki a kizárólagosság nál kevesebb... kevés volt. Sok más bajjal együtt ő oltotta-kódolta bele a kereszténységbe ezt. De ha nem tette volna, a kereszténység egy marad a Mithrász-vallás, a gnoszticizmus és más világnézetek között.

Lehet választani egyfelől Pál gögje (és a rendkívül magas fokú átélése), másfelől az „én így gondolom” higgadt és békés „szürkesége” között. Merthogy Jézus (két és fél évnyi) elragadtatott tudatállapota nem „választható”, abba csak rendkívüli zökkenővel esetleg átbillen a ritka egyéniség. A többség tagjai aligha.

Simonyi Béla
Székesfehérvár